

UDK 821.163.6.09–1 Prešeren F.
Boris Paternu
Ljubljana

KAKO BRATI »KRST PRI SAVICI«

Prešernova pesnitev *Krst pri Savici* sodi med temeljna dela slovenske književnosti. Pričujoča študija poskuša predstaviti nekaj temeljno različnih branj Prešernove poeme in neenakih orientacij v njenem notranjem dogajanju. Gre za štiri izhodiščno drugačna dojemanja pesnitve.

Prešeren's epic poem »The Baptism on the Savica« is one of the cornerstone works of Slovene literature. The present study presents a few fundamentally different readings of Prešeren's epic poem and dissimilar orientations in its internal action, i.e., four essentially different views of the poem.

Gljučne besede: povest v verzih, neenake orientacije v notranjem dogajanju, pesnikova jezikovna filozofija, kultura branja

Key words: epic poem (»story in verse«), dissimilar orientations in internal action, poet's linguistic philosophy, culture of reading

Prešernova pesnitev *Krst pri Savici*, ki sodi med temeljna dela slovenske književnosti, je prvič izšla leta 1836, v posebni knjižici. Pesnik sam jo je v podnaslovu imenoval »povest v verzih«, torej krajšo pripovedno delo ali zgodbo, napisano v stihih.

Ena izmed danes še posebej vidnih lastnosti *Krsta pri Savici* je ta, da je po svoji naravi izrazito »odprto delo«, lahko bi celo rekli, najbolj odprto v Prešernovem pesništvu sploh. S tem izrazom sodobna literarna veda označuje tista dela, za katera je značilno, da so odprta različnim branjem in razumevanjem, tako da niso zamejena v eno samo, dokončno pravilno in obvezno razlago. V zgodovini slovenske literature pravzaprav ni književnega besedila, ki bi šlo skozi toliko različnih branj in razlag, tudi različnih razlag najvidnejših strokovnjakov, kot se je to zgodilo prav pri Prešernovi »povesti v verzih«. In to se dogaja vse od njenega izida pa do danes, ko se še zmeraj pojavljajo nove in drugačne interpretacije. Treba je seveda vedeti, da je tako imenovana »odprtost«, ki daje več prostosti bralcu in njegovim zmožnostim za dojetje besedila, opazna lastnost vseh pomembnejših stvaritev svetovne literature. Tako med najbolj odprta, najbolj različno brana in različno razlagana dela sodijo, na primer: *Sveto pismo*, Shakespearjev *Hamlet*, Goethejev *Faust*, Joyceov *Ulikse* ali Kafkov *Proces*. Treba je tudi pritrditi kritičnemu mišljenju, ki pravi, da je tisto leposlovno delo, ki ga vsi razumemo enako in ga je tudi treba brati na tako rekoč enak način, že samo po sebi manj zanimivo. Pa tudi manj umetniško je, saj ostaja v svojem notranjem pomenu preveč zavezano in enomno, tako da ne omogoča rast in tvorjenje dodatnih pomenov, ki prihajajo tako s strani avtorja kot s strani bralca, in stopnjujejo sporočilno moč jezika. Prav v tej posebni moči izražanja se literarni jezik vzpenja čez navadni uporabni jezik in uresničuje svojo posebno, estetsko funkcijo.

Vendar pa to, da smo pred »odprtim delom«, ne pomeni, da lahko z našim razvezanim branjem počnemo prav vse, kar hočemo, to se pravi, da besedilu lahko od zunaj podtikamo kakršnekoli pomene. V resnici količina branj ni brezmejna. Literarno besedilo ima kljub vsej svoji pomenski gibljivosti tudi svojo jezikovno in smiselno

oprijemljivost, ki ju pri resnem branju ni mogoče prezreti. Še več! Prostost vsakega novega, drugačnega in osebnega branja zahteva v resnici nove argumente za svoj prav, argumente utemeljene v sami jezikovni resničnosti branega besedila in v njegovem smislu. Kot zmeraj: prava prostost zahteva od nas več kot razvezana samovolja.

Kako torej brati *Krst pri Savici*? Branj je lahko več, kot rečeno, ne eno samo. Tudi zgodb je v tej zgodbi več. Vse je odvisno od zmožnosti in kulture našega branja.

Srednjeveška zgodba

Prešernovo pesnitev lahko manj zahtevni bralec dojema predvsem kot zgodbo, kakor se ponuja v svojem najbolj vidnem zunanem dogajanju. To je v prvem, krajšem delu, ki nosi naslov *Uvod*, zgodba o poslednjem junaškem boju Črtomirjeve slovenske poganke vojske, obkoljene v bohinjskem Ajdovem gradu, proti nadmočni krščanski vojski, ki pod vodstvom koroškega vojvode Valjhuna, podanika tuje, bavarske oblasti, naposled do kraja porazi in pobije upornike ob njihovem nočnem izpadu iz gradu. V tem izpadu in strašnem boju so padli vsi, živ je ostal in se prebil samo Črtomir. Zgodba ima razločno zgodovinsko zaledje: srednji vek in pokristjanjenje alpskih predniških Slovencev v 8. stoletju. V Prešernovem uvodnem zarisu tega zgodovinsko prelomnega dogajanja je poudarjeno nasilje pokristjanjevanja, skrajni upor zoper to nasilje, njegov neizogibni poraz in izguba slovenske samostojnosti. Zgodovinski okvir je bralcu določno nakazan v spremljajočih opombah pod črto, kjer se pesnik sklicuje na domačega zgodovinarja Janeza Vajkarda Valvasorja in njegovo znamenito delo, pisano v nemščini, *Slava vojvodine Kranjske* iz leta 1689. Pri tem je na uglednega pisca oprl misel, da je bavarski vojvoda Tassilo svojega podanika, koroškega vojvodo Valjhuna, »posebnega preganjavca nejevernikov«, ki so se mu Slovenci uprli in »ga v prvih letih vjvodstva iz dežele spodili s tremi trumami vojšakov nazaj pripeljal in jim ga je zopet vsilil«. Črtomirjeva uporniška zgodba je torej vpletena v širšo zgodovinsko zgodbo zadnjega upora poganških Slovencev leta 772 proti bavarski nadoblasti in novi veri, na katero se je opirala med slovenskimi podaniki. Seveda se Prešeren ni strogo držal zgodovinskih dejstev in je z njimi, kolikor jih je poznal, ravnal svobodno. Vendar ne brez neke izdelane in tudi smiselno osebne orientacije v temeljno dogajanje na usodnem prelomu slovenske zgodovine iz poganke antike v evropsko krščanstvo. Podobno svobodno so ravnali z zgodovino tudi takrat najvidnejši evropski pesniki poem ali »povesti v verzih«, kot so bili Goethe, Byron, Puškin ali Mickiewicz, ki Prešernu niso bili neznani.

Prešeren je Črtomirjevo uvodno zgodbo povedal tako, da je bralčevo privrženost in moralno simpatijo usmerjal na stran uporništva. Vendar je pri tem tenkočutno vzbudil tudi zavest o zlu in tragiki, celo slepoti bratomornega boja. Na tem mestu se že odpira drugačna možnost branja *Krsta pri Savici*. Dojemanje stvari se lahko obrne v eno ali drugo smer. Tako torej že ob uvodnem, navidez premočrtnem, epsko junaškem delu Črtomirjeve zgodbe.

Toda te del je kratek in stisnjen. Je samo *Uvod*, čeprav s svojim izidom že do kraja usoden. Sledi mnogo daljši *Krst*, ki pa s svojim naslovom daje slutiti zasuk uporniške zgodbe v nasprotno smer. Začenja se s Črtomirjevim novim položajem. Po popolnem porazu njegovega »družbenega projekta«, kot bi rekli danes. Natanko ve: da so po-

drti vsi stebri stare družbe, na tleh so njena vera in postave, dežela pa zaslužnjena in ponižana, predana oholim tujcem v last. Njegova vojska je pobita, v njem gospodari teža in tesnoba osamljenega preživetja, prihaja odločitev, ki kaže v samomor. Tu pa Prešeren obrne zgodbo v drugo smer. Črtomir se v tem dotolčenem in črnem položaju spomni svoje Bogomile in svetle, srečne zgodbe z njo še v časih pred Valjhunovim navalom. Bogomila je bila lepa hči poganskega duhovna Staroslava z blejskega otoka, kjer je opravljala službo boginji ljubezni Živi in kamor so prihajali poganski romarji z darovi in ljubezenskimi upi ter prošnjami. Črtomirja zdaj v njegovem obupu prevzamejo spomini na kratko, vendar globoko ljubezensko srečo z Bogomilo. Od spomina pa postopoma prehaja k dejanjem. Prijaznega ribiča čolnarja, ki ga čez jezero rešuje pred zasledovalci, pošlje poizvedovat po Bogomili in njeni vojni usodi. Toda drugo jutro ribič pripelje predenj Bogomilo samo, vendar je z njo krščanski duhovnik, misijonar. Srečanje z Bogomilo – čeprav prihaja v spremstvu duhovna, sproži v Črtomirju nov in silovit val čustev do nje, tako da v hipu opusti svoj nagonski poseg po meču ob pogledu na njeno spremstvo. Zdaj je to ljubezen, ki prihaja iz dna obupa in je zato pripravljena na vse. Ali v današnjem jeziku: iz razsula njegovega »družbenega projekta« je pognal nov, nič manj močan »subjektivni projekt«, vera v uresničitev osebne sreče. Toda tudi tu čaka Črtomirja poraz. Poraz, ki bo drugačen, vendar nič manj boleč, kot je bil oni v boju za prostost in »vero staršov«.

Bogomilin prihod v misijonarski družbi v resnici pomeni velik zaplet njune ljubezenske zgodbe. Pomeni, da se je Bogomila spreobrnila k novi veri. Iz njenih besed Črtomir zve za razloge njene usodne odločitve. Kristjanka je postala iz strahu zanj in za njuno ljubezen. Nova vera, ki jo je po besedah duhovna spoznala kot vero ljubezni med ljudmi in zaupanja v onstranstvo, ji je dala upanje za odrešitev obojega. Črtomir je presunjen nad močjo njene ljubezni in – mimo vseh pomislekov o krvavem početju krščanske vojske – v novih okoliščinah poskuša najti razumno pot k njuni sreči. Po novem v zakonu, ki naj bi ga potrdil duhovnik. Toda to misel mu prekriža nov zaplet, ko mu Bogomila pove še zadnjo resnico o sebi. Zato, da bi preživel strašne boje z Valjhunom, se je zaobljubila Bogu in se odpovedala svoji zemeljski sreči, z upanjem na večno zvezo z njim v onstranstvu. Za Črtomirja je ta njena vest strahotna. Toda dojel je moč, globino in brezmejno upanje Bogomiline ljubezni, tudi njeno žrtev. Tu ni bilo mogoče reči ne, če jo je ljubil. In ne zavreči njene zadnje in najgloblje želje, s katero se obrača nanj: naj sprejme krst in se odloči za pot med misijonarje. Kjer bo učil ljubezen med ljudmi in pa »preganjal zmot oblake«.

Tako se na izjemnem kraju, ob mogočnem slapu Savice, ob nekakšni gotso romantični pokrajinski sceneriji, zgodi sklepno dejanje, ki je tudi v naslovu pesnitve: Črtomirjev krst, ki ga nad njim opravi krščanski misijonar. Če zdaj vržemo pogled nazaj, čez celotno »povest v verzih«, oz. na najbolj vidno črto njenega dogajanja, je pred nami presenetljiva zgodba: na njenem začetku junaški poveljnik uporne pogan-ske vojske, na njenem koncu krščanski misijonar. Ob njem Bogomila, nekoč zavzeta služabnica poganske boginje ljubezni, zdaj do kraja vdana krščanski veri ljubezni in odpovedi. Preprosti bralec brez velikih težav lahko iz vsega izlušči v nekem smislu poučno zgodbo o spreobrnitvi obeh glavnih oseb in v tej spreobrnitvi lahko doživlja tudi versko in moralno zadoščenje. Celo čudež, da je Bogomila s svojo molitvijo in

zaobljubo Bogu izpeljala Črtomirja živega iz boja. Ni naključje, da je katoliški kritik leta 1904 zapisal: »Bog nam daj Črtomirov!« In da so se na nasprotni liberalni strani našli kritiki, ki so ob podobno enostavnem branju Črtomirja ocenili za negativnega junaka in v njem z globokim odporom odkrivali nemoč in krivdo, pravo katastrofo slovenskega narodnega značaja. Beremo lahko celo izraz »junak volkodlak«. Sledila pa so tudi drugačna, zahtevnejša branja, ki so v Črtomirjevi srednjeveški zgodbi odkrivala še druge in globlje pomene.

Novodobna zgodba

Prvo odprto in dinamično razlago *Krsta pri Savici* je ponudil Prešeren sam z uvodnim pojasnilnim sonetom *Matiju Čopu*, kjer pojasnjuje, da je pesnitev nastala iz njegovih globokih osebnih potreb, in sicer kot notranja pomiritev ob dveh velikih izgubah: ob nenadni smrti prijatelja Matija Čopa in ob spoznanju, da je Julija Primic, njegovo ljubezensko upanje, in velika opevanka Sonetnega venca (1834), dokončno izgubljena zanj. Že s tem je vsebino pesnitve razširil čez okvir neke srednjeveške zgodbe iz časov pokristjanjevanja. Nato pa je usodo obeh junakov, Črtomirja in Bogomila, razločno povezal s svojo osebno in sedanjjo življenjsko zgodbo. S tem je povedal tudi to, da gre v resnici za več kot enopomensko besedilo in da ga je treba brati z obeh strani, z zgodovinske in sodobne. Tudi temo spreobrnitve, ki je glavna tema pesnitve, ni predstavil kot enosmerno, temveč kot izrazito dvosmerno v njenem teku in izteku. Bogomila je drugačna vernica kot Črtomir. Zmožna je premočrtne in popolne spreobrnitve, tudi popolnega upanja v onstransko srečo. Črtomir ni tak. Ostaja sredi neznosne resničnosti, brez resničnega upa in v stanju resignacije. V stanju, ki čaka pomiritve šele s smrtjo, v grobu. In prav tu se Prešeren v uvodnem sonetu poenači s Črtomirjem. Seveda je to Prešeren, ki ga natanko takega spoznamo po njegovih izpovedih v *Sonetih nesreče*, ki so izšli malo prej, leta 1834. V uvodnem sonetu se je, notranje zlit s Črtomirjem, jasno opredelil tudi do Bogomiline vere v onstransko srečo. S stih »de srečen je le tá, kdor z Bogomilo / up, sreče únstran groba v prsih hrani« je povedal vse. Blagruje njo in tiste, ki jim je to dano, kar njemu ni. Njegovo razmerje do vere je domotožje po njej. Domotožje pa je razdalja do nečesa izgubljenega in te se do kraja zaveda. Kako naj opišemo to stanje? Novodobni skeptik, ki je zmožen bolečega pogleda nazaj pa nič več.

Z uvodni sonetom je torej Prešeren opozoril na nujnost tudi nadzgodovinskega, posodobljenega in aktualiziranega branja *Krsta pri Savici* in na svojo osebno zgodbo, ki se pokriva s Črtomirjevo. Ta njegov pojasnjevalni postopek, ki je zavzel celotni uvodni sonet, se nato v presledkih in odlomkih nadaljuje tudi skozi celotno povest, in sicer s pogostnimi odstopi od epskega dogajanja v avtorjeve komentarje, v tako imenovane digresije. Med pesniki romantičnih poem jih je imel posebno rad Byron.

Toda, tudi če ne bi bilo uvodnega soneta, je pripoved o Črtomirju in Bogomilu in o tem, kar se je dogajalo okoli njiju, taka, da nenehoma uhaja čez okvire neke oddaljene srednjeveške zgodbe v pesnikovo neposredno sodobnost. Ob dogajanju v Ajdovskem gradu in po njem so to – poleg ideje upornišтва – gotovo radikalna gesla, povezana z novodobno idejo narodne samozvesti in upiranja zoper ponižujočo politiko avstro-ogrske monarhije do Slovencev in drugih podložnih slovanskih narodov. Stih »kako

v deželi parski Tesel gospodari« in kako »le tujcam sreče svit se v Kranji žari« seveda ne veljajo le starim Bavarcem iz časov Valjhunovega podaništva. Črtomirjeve besede brezupno obkoljeni vojski »Manj strašna noč je v črne zemlje krili, / ko so pod svetlim soncam sužni dnovi« pa so postale eno izmed najbolj razpoznavnih gesel slovenskega narodno osvobodilnega gibanja ne le tedaj, temveč tudi v vseh poznejših ogroženih položajih slovenstva, še posebej med drugo svetovno vojno in okupacijo, v letih upora 1941–1945.

Enako očitna in novodobna je bila tudi Prešernova predstavitev krščanstva. Takoj na začetku, že v prvih stihih pesnitve je razprl globoko protislovje Valjhunovega pokristjanjevanja. Zgodba se začne z rezkimi stihi: »Valjhun, sin Kajtimara, boj krvavi / že dolgo bije / za kršansko vero /.../« V besedah je ujeto nevzdržno protislovje, strahotni paradoks krščanstva, ki je vera ljubezni, prihaja pa z ognjem in mečem. Seveda to spet ni samo surovi srednji vek. Je tudi zaostrena projekcija sedanjosti v daljno preteklost. Prešeren sam je imel hude izkušnje s cenzuro in drugimi, dokaj surovimi težavami, ki so prihajale nadenj s strani nestrpne domače duhovščine. Ob Bogomili pa je zatem razvil drugo, nevaljhunsko podobo krščanstva. Ko se Črtomir sreča z Bogomilino novo vero, z vero srca, očiščeno in osvobojeno nasilja, nima nobenih globljih razlogov za odpor. Sam pravi: »Ljubezni vere in miru in sprave, / ne branim se je vere *Bogomile* /.../« Bogomile tiskano razprto in poudarjeno, torej njene in ne kakšne drugačne vere. Tudi misijonar, nekoč sam poganski druid, ki je prišel od daleč in ima v *Krstu* pomembno vlogo, je duhovnik prosvetljene vrste, glasnik etosa in pridigar neoblastniškega krščanstva, nasprotnik Valjhunove drugačne, »slepe vere«. Njegova vera, ki je potegnila za seboj Bogomilo, Staroslava in celotno Črtomirjevo ljudstvo, nosi v sebi tudi univerzalno misel o humanizaciji sveta. Ve, komu govori, ko v imenu krščanstva Črtomirju pravi: »Po celi zemlji vsem ljudem mir bodi!« In da »ljudje vsi bratje so« in »bratje vsi narodi«. Misel, ki je pod Prešernovo pero prihajala še od drugod iz svobodoumnega razsvetljenskega humanizma, in se nekoliko pozneje, leta 1844, osamosvojila v *Zdravljici*. Prešeren v svojem razmerju do krščanstva ni bil podanik verskih norm, ustanov in mitov, temveč samostojno misleči potrjevalec razumnega, humanističnega jedra krščanstva. Zanimivo je, da je šef takratne ljubljanske policije, gospod Franz Uhrer, v svoji pisni moralno politični oceni, s katero je leta 1844 spodbil Prešernovo prošnjo za samostojno odvetništvo, med drugimi pomisleki navedel tudi mnenje, da so Prešernova verska načela »slabotna in zaradi hudega racionalizma zmedena«. S svojega stališča je imel kar prav.

Razsvetljensko humanistično, se pravi razumsko in izbirno dojemanje krščanstva pa mu – kljub notranjemu domotožju po prvotni in polni vernosti – ni dopuščalo prave, čustveno do kraja predane in zares odrešujoče osebne bivanjske odrešitve, kakršno je zmogla Bogomila. Potek njegove spreobrnitve je zato, če mu z branjem natančneje sledimo, upočasnen in z zastoji ter pomisleki. In naposled, pristanek na krst in na lastno misijonarsko – ne več poveljniško – službo ljudstvu, je poleg notranje zavezanosti Bogomili povsem razumna odločitev za edino, v danih razmerah možno obliko tvornega bivanja. Njegov krst je bolj usoda, samospoznana nujnost kot odrešitev. Vsa svoja pristajanja in odločitve sprejema izrazito trpno, molče in brez zanosa. Z enim samim drugačnim trenutkom vmes, ko ga pogled na Bogomilo, obsijano z mavrico, za hip

povzdigne k religiozno čustveni prevzetosti, v stanje stopnjevanega domotožja po izgubljenem. Toda to je samo trenutek. Dogajanje za tem izgublja vsak zanos, razpoloženjska intonacija pripovedi postaja vse bolj padajoča in konča se brez kakršnekoli perspektive v onstranstvo, v trdem tostranstvu in njegovih realnih dejstvih: »Domú je Bogomila šla k očeti, / nič več se nista videla na sveti.« Brez kakršnekoli besede upanja.

Če potegnemo črto skozi Črtomirjevo osebno usodo, lahko na njej odkrijemo velik novodobni prelom. Kot je bil Črtomir v *Uvodu* še pravi, premočrtni epski junak, z mitičnim ozadjem bogov in Črtov nad oblaki, je na koncu *Krsta* notranje razklan, novodobni junak. Je ozaveščena osebnost, ki ne more več scela sprejeti vere, ki rešuje Bogomilo, niti ni zadoščen v svojem novodobnem individualnem dvomu. V resnici je že izrazit predhodnik protislovnih in kriznih osebnosti moderne literature, ne več osebnosti romantične poeme, temveč večje pripovedi v prozi, v romanu. Morda ni samo naključje, da v nekem pismu pesnikovega prijatelja Stanka Vraza Štefanu Kočevanju iz leta 1837 lahko beremo vest, da Prešeren »zdaj piše novelo Mniha«. Ni pretiramo pomisliti, da bi bila to morda zgodba o Črtomirju med menihi, brez Bogomile.

Če torej premaknemo naš zorni kot branja od srednjeveške zgodbe iz daljnega 8. stoletja na novodobno Prešernovo zgodbo njegovega časa in njegove osebnosti, to se pravi svobodoumne osebnosti kritičnega razsvetljenstva 19. stoletja, razsvetljenstva že v njegovi pozni, krizni fazi, se notranji pomeni *Krsta pri Savici* močno razširijo, zapletejo in poglobijo. Tako, da segajo lahko tudi čez Prešerna in njegovo dobo v naš čas in v nas same.

Sodobna zgodba

Literatura ima v resnici živ in gibljiv obraz, vsakemu času se lahko pokaže z nove in drugačne strani. Tudi Prešeren je pesnik, ki ni nikoli do kraja prebran. Seveda ne vemo, kaj vse lahko pove našemu času, ker ne poznamo dovolj sodobne bralce in njihova različna branja. Vendar je smiselno pomisliti na nekatere nove vsebine in pomene, ki jih ponuja današnje srečanje s Prešernovo »povestjo v verzih«.

Najprej je spet Črtomirjev ne samo osebni, temveč tudi zgodovinski prelom od poganškega upornika v krščanskega misijonarja. Tradicionalne razlage so se tega prelomnega dogajanja pogostoma polaščale z ene same strani, drugo pa odrivale v ozadje ali celo v pozabo. Odločalo je ideološko izhodišče. Naša novejša zgodovinska izkušnja, se pravi izkušnja usodnih dogajanj na Slovenskem med drugo svetovno vojno in po njej, pa je taka, da nas lahko nagne k spajanju obeh nasprotnih polov Črtomirjeve zgodbe. Najprej skrajni upor Slovencev proti fašizmu in nacizmu, ki sta imela v načrtu in sta tudi že začela z genocidno likvidacijo Slovencev in z izbrisom njihovega narodnega obstoja na zemljevidu Evrope, pri čemer se je nacionalni upor povezal tudi s socialno revolucijo, ki so jo vodili komunisti. In zatem nelahek, notranje trd in postopen prehod v povojno evropsko civilizacijo miru, demokracije, prostosti, smotrnega dela in sodobne kulture duha. Lahko bi rekli: moderna zgodovinska varianta – če gledamo samo globinsko črto stvari – neizogibnega Črtomirjevega prehoda od radikalnega uporništva k razumni prilagoditvi. Seveda prilagoditvi, ki ni izbrisala izkušnje uporniškega etosa, temveč na novo in samo drugače gradila na njem. V pesnitvi je Črtomir velik v obeh svojih podobah. Sodobni bralec *Krsta pri Savici* lahko torej na dveh zelo usodnih mestih naše

zgodovine – na njenem začetku v 8. stoletju in ob njenem sedanjem koncu, v 20. in 21. stoletju, zagleda veliko zgodbo, ki je zgodba upornišva in pokončne prilagoditve. Zdi se, kot da je Prešeren prvi zaslutil in povedal: da je Slovence kot narod prav ta težka in zahtevna dvojnost ohranila pri življenju. Samo upornišvo bi jih pogubilo in prilagodljivost sama tudi. Obstajanje tako ogroženih je možno le na obojem. In Črtomirjevega upornišva, kot ga beremo in gledamo v *Uvodu*, Prešeren v *Krstu* ni prav nič razveljavil. Postavil ga je samo v novo poglavje zgodovine, ki je bila nepremagljiva moč nad njim in Bogomilo in je tudi šla čez oba, čez njuno osebno srečo.

Sodobnemu bralcu se novi pomeni lahko odkrivajo tudi v Prešernovi podobi krščanstva, kot jo je razvil ob Črtomirju in se z njim v uvodnem sonetu duhovno ponačil. Kakšen vernik je v resnici Črtomir? Bistvene so mu samo notranje vrednote vere: njen etos, njen čut za dobro, za ljubezen med ljudmi, s spravo med narodi. Že kot pogan ni bil vernik slepe vrste. Za »črte za bogove nad oblaki« in za njih »božje veže« se je srdito bojeval. Vendar ne zato, ker bi zares verjel vanje, temveč zato, ker so bile verske službe in postave znamenje obstoja in ponosa njegovega ljudstva, znamenje skupne identitete. Duhovniku, ki mu prinaša novo vero in novo obredje, pove zelo naravnost, kaj zanj pri veri že od nekdaj ni bilo in ni pomembno in kje je v resnici njen smisel: »vem, de malike, in njih službo glave / služabnikov njih so na svet rodile, / v njih le spoštval očetov sem postave«. In nič drugače, z enako kritičnim razmislekom in notranjim razločevanjem stvari dojema novo vero: »Ljubezni vere in miru in sprave, / ne branim se je vere *Bogomile*.« Vse drugo je zanj zunanje in drugotno. Pripravljen je navsezadnje pristati tudi na novo obredje, saj je staro, pogansko pregnano in izničeno. V resnici se Črtomir niti ni spreobrniti niti spremenil, v svojem globljem bistvu in etosu je ostal enak, sebi zvest. Kljub sprejetju krsta in oglejskega (ne salzburškega) misijonarstva.

In tu se spet odpira pomembna duhovna črta od Prešernovega *Krsta pri Savici* v naš čas. Naravnost k aktualni ideji »svetovnega etosa«. Etosa, ki nastaja ali poskuša nastajati iz globokega sporazumevanja med verami. Iz sporazumevanja ob njihovem skupnem etičnem jedru, usmerjenem v človekovo osebno in družbeno prakso. K skupni človečnosti. Mitološke, obredne in institucijske različnosti med njimi naj ne bi bile nikakršne ovire več pri počlovečenem osvobajanju njihove skupne volje k dobremu, v povezujoči »svetovni eros«. V filozofiji vere, kot jo je upesnil Prešeren v *Krstu pri Savici*, lahko danes odkrijemo zanimiv in razločen korak v to smer.

In nazadnje nekaj, kar z besedilom Prešernove pesnitve same nima nikakršne neposredne zveze, zanimati pa bi utegnilo današnjega bralca: ali bi v sodobni, moderni književnosti lahko nastala zgodba, ki bi bila kakorkoli, vsaj od daleč podobna Črtomirjevi? Odgovor je lahko presenetljiv. Na primer, pri svetovno znanem argentinskem pisatelju J. L. Borgesu, klasiku moderne proze, lahko naletimo na zanimivo kratko pripoved *Leta Gospodovega 991* (1976), ki v slovenskem bralcu skoraj neizogibno prebudi spomin na Črtomirjevo zgodbo in ga spet vplete vanjo. Borges prav tako poseže globoko nazaj v zgodovino srednjega veka in s svojo kratko, skrajno zgoščeno in dramatsko strukturirano pripovedjo predstavi poslednji, brezupni boj saksonskega bojevnika Aidana, ki se v obrambi Anglije s svojimi zadnjimi vojščaki požene v brezizhodni spopad z nadmočnimi Vikingi. Aidanov sklepni nagovor izčrpanim vojščakom poteka takole:

Vstal je; bil je čvrst in visok kot pravi Saksonec.

»In potem, Aidan?« je vprašal eden iz skupine, najmlajši.

»Potem nas bodo pobili. Ne moremo preživeti našega gospoda. On nam je poveljeval davi; zdaj poveljujem jaz. Ne bom prenesel, da bi bil kdorkoli strahopetec Govoril sem.« Može so začeli vstajati. Nekdo je potarnal.

»Deset nas je, Aidan,« je prešteval mladenič.

Aidan je nadaljeval z nespremenjenim glasom:

»Devet nas bo. Werferth, sin moj, zdaj govorim tebi. Kar ti bom ukazal, ni lahko. Sam moraš oditi in nas zapustiti. Odreči se moraš bitki, da se bo današnji dan ohranil v spominu ljudi. Edino ti ga lahko rešiš. Pevec si, pesnik.«

Werferth je pokleknil. Bil je prvič, da mu je oče omenil njegove stihe. S presekanim glasom je rekel:

»Oče, mar boš dopustil, da tvojega sina proglasijo za strahopetca, kakor bedneže, ki so pobegnili?«

Aidan mu je odvrnil:

»Dokazal si že, da nisi strahopetec. Mi bomo izpolnili dolg do Byrthnotha s tem, da bomo dali življenje, ti ga boš izpolnil s tem, da boš ohranil njegov spomin v času.«

Obrnil se je k ostalim in rekel:

»Zdaj pa skozi gozd. Ko bomo izstrelili zadnjo puščico, bomo odvrgli ščite v bitko in izvlekli meče.«

Werferth jih je videl, kako se izgubljajo v polmraku dneva in listja, a njegove ustnice so že začele oblikovati stih.

(Prevedla Maja Šabec)

Težki, da se ob našem branju Aidanove zgodbe ne bi obudil spomin na Črtomirja v Ajdovskem gradu in na njegove zadnje junake. Podobnosti med obema zgodbama ni mogoče prezreti, pa tudi razlik ne. Borges izbira še radikalnejše položaje in značaje, Aidanov nagovor k poslednjemu, že vnaprej izgubljenemu boju je trši, do kraja nepopustljiv in neusmiljen. Smrt, ki je smrt v imenu časti, Aidan tako rekoč ukazuje. Tu ni nobenih sledov več razsvetljskega ali romantičnega presvetljenja junakov. Toda dodan je pomemben sklepni motiv: preživeti sme samo eden med njimi, in to je pesnik, ki bo ponesel vest o boju in pogumu mrtvih v daljno prihodnost. Tudi *Krst pri Savici* ima ob sebi pripovedujočega pesnika, ki davno junaško zgodbo pripoveduje sodobnikom, vendar jo pripoveduje iz svoje osebne, sodobne razdalje.

Tako nas Borgesova sugestivna pripoved znova in spet nekoliko drugače spušča v Črtomirjevo zgodbo. Je droben primer, ki nam pove, da zgodovina literature ne poteka samo iz preteklosti v sedanost, temveč tudi narobe, iz sedanosti v preteklost. Branje sodobnih del nam spreminja branje starejših del, saj vnaša vanje nove, dodatne pomene.

Zgodba o jeziku

Najbolj prikrita zgodba Prešernove »povesti v verzih« pa je zgodba o njenem jeziku. In tudi ta veliko pove, če jo poznamo. Čeprav se tu začenja stranpot v stroko in njena posebna vprašanja. Zato na tem mestu samo nekaj osnovnih črt, ki dopolnjujejo vsebino *Krsta pri Savici*.

Izhodišče zgodbe o jeziku, ki je uresničena v pesnitvi, je bilo v velikem Prešernovem in Čopovem načrtu kultiviranja slovenskega jezika, najprej seveda pesniškega, iz njegove literarne nedoraslosti in zaostalosti do visokih izraznih in estetskih zmognosti, po meri razvitih evropskih literatur. Notranje gibalno tega visokega stremljenja je bila seveda nacionalna ideja: v kulturi pesniškega jezika doseči tisto, česar Slovenci kot še nerazvit in nepriznan narod »miroljubnih poljedelcev«, kot so jih nekateri imenovali, podložen avstroogrski monarhiji, ni mogel še doseči ne v upravi, ne v politiki pa tudi v prosveti ne, saj slovenščina ni imela temeljnih pravic še niti v šolah in ne v uradih. Tu pa je bil nenadoma izjemni mojster jezika in pesniškega izraza in ob njem njegov bližnji rojak ter prijatelj, svetovljansko razgledani literarni teoretik Matija Čop, in pot k viziji pesniškega jezika, ki bo prebil svojo literarno provincialnost in se povzdignil v areno razvitih evropskih pesniških jezikov, je bila tukaj. V takratni Evropi je razvita jezikovna kultura pomenila legitimacijo naroda in njegovega obstajanja. Pot k temu vzponu pa naj bi Prešeren utrl tako - in tu je šlo za eno izmed vodilnih teorij nemške romantike -, da bi v maternem jeziku obvladal umetnostno najbolj zahtevne in ugledne pesniške oblike evropskih poezij, še posebej italijanske renesanse, kot so na primer sonet, stanca in tercina. Sonet je veljal celo za prvo preizkušnjo izrazne zmogljivosti in za sredstvo zoper jezikovno barbarstvo. Prešernov *Sonetni venec* iz leta 1834 je mojstrski vrh sonetizma, ki je bil poleg vsega drugega zmagovita postaja njegove jezikovne strategije. Sledil je *Krst pri Savici*, ki je samo nov in zadnji visoki zagon te njegove in Čopove jezikovne zgodbe. Na začetek, kot prestop, je postavil pojasnjevalni sonet, za pesnitev pa izbral še dve izmed zahtevnejših oblik evropske poezije. Za *Uvod* trivrstično tercino, ki je še zmeraj izžarevala svetlobo Dantejeve *Božanske komedije*; za *Krst* pa osemvrstično stanco, »kneginjo kitičnih oblik«, še posebej znano iz romanske renesančne epike (Ariosto, Tasso, Camões idr.) Izbira dveh različnih oblik ni naključna. Tercina je bila zaradi nepretrganega, verižnega poteka rim, ki so prestopale kritično mejo (*aba-bcb-cdc...*) primerna za naglo napeto in neprekinjeno epsko pripoved, usmerjeno v dogajanje. Osemvrstična stanca pa je bila pravo nasprotje tercini, saj je s svojo razporeditvijo rim (*abababcc*) poudarjala kitično zamejevanje in zaustavljanje toka epske pripovedi s sklepnimi miselnimi postanki (zaključna rima *cc*), torej premik v lirsko in dramsko strukturiranje besedila.

Odločitev za »povest v verzih« ni bila naključna. V obdobju evropske romantike je poleg lirike pesniška epika spet dobila veliko veljavo, vmes tudi »povest v verzih« kot nacionalna epska pesnitev. Nemški teoretik Friedrich Schlegel, ki ga je Čop dobro poznal, je nacionalno pesnitev postavil za temeljno preizkušnjo literature vsakega naroda. Menil je, da se literatura sploh najbolj srečno začenja takrat, kadar se začenja z nacionalno pesnitvijo, seveda v visokem pesniškem jeziku in slogu. Njena tema pa je po navadi spopad dveh velikih zgodovinskih dob, na katerega je vezana junakova

osebna usoda. Skratka, Prešernov *Krst pri Savici* nosi v svojem nastajanju in izvedbi jezikovno strategijo, ki je določala tudi izbiro zvrsti, tokrat »povesti v verzih«, nacionalne pesnitve z visoko stopnjo jezikovne kulture. Zanesljivo znamenje pesniškega svetovljanstva, ki je znalo prerasti meje provincialne, tako imenovane »kmečke literature«, če uporabimo Čopov izraz, vsebinsko ujete v preprosto poučnost, izrazno pa v zelo skromne slogovne zmožnosti. *Krst pri Savici* pa je na svoj izvorni način zasajen v kulturo evropske pesniške epike tudi čez romantiko in renesanso še daleč nazaj, vse do Homerja in Vergila, na kar je literarna veda že razločno opozorila.

Brez poznavanja te »nevidne« jezikovne in poetološke zgodbe, ki je vgrajena v pesnitev, in je seveda že bolj stvar literarnih zgodovinarjev, pa bralec vendarle prezre pomemben del njene vsebine. Začenja se že v uvodnem sonetu, ki ni po naključju naslovljen na Matija Čopa, saj je bil steber ideje o kultiviranju slovenskega pesniškega jezika in učen teoretik sodobne pa tudi starejše evropske pesniške epike.

Vendar je Prešeren pri vsej svoji resnobi, s katero je snoval in ustvaril elegično pesnitev, »pesem milo«, posvečeno mrtvemu Čopu in za vselej izgubljeni Juliji, zmogel tudi nekaj nepričakovanega: nenadno, humorno in ironično razdaljo do tega velikega lastnega početja. Prišel je trenutek, ko se je, sicer ne brez namena, na precej nenavaden način poigral še z eno možnostjo branja *Krsta pri Savici*. V prijateljskem, nemško pisanem pismu češkemu pesniku in kritiku Františku Čelakovskemu 22. avgusta 1836 je pesnitev označil takole: »Moj najnovejši proizvod *Krst pri Savici*, ki je izšel nekako konec marca, prosim presojajte kot metrično nalogo, s katere rešitvijo je bil povezan namen, pridobiti si naklonjenost duhovščine.« Nenadoma torej spust visokega jezikovnega projekta v »metrično nalogo« in spust velike osebne izpovedi v preprost osebni račun. Seveda so bile te reči v resnici drugačne. Prešeren se je sarkastično ponorčeval nad tem, kako so domači duhovni nasprotniki in cenzorji brali, razumeli in sprejeli njegovo delo. Sprejeli so ga kot vdajo in račun. Čelakovský te ironije ni mogel prezreti, ker je bil že iz prejšnjih Prešernovih pisem poučen o omejenosti in grdobijah, ki so jih okoli njegovih pesmi počenjali dozdevni varuhi morale. Literarnozgodovinske razlage, ki niso razumele Prešernovega komedijskega vživetja v držo in pamet takratne slovenske duhovne revščine, in so pesnikove stavke brale naravnost, brez dvomja, so šolski primer bralne pomote. Pri poeziji sami in še posebej ob *Krstu pri Savici*, pa je zmožnost dinamičnega dojemanja besedila še pomembnejša. Na kratko: če pade kultura branja, pade tudi pesem, ki jo beremo.

Navedene štiri primere različnih bralnih vstopanj v Prešernovo pesnitev *Krst pri Savici* smo zaradi njihove razvidnosti navedli in pregledali ločeno. V resnici se ne izključujejo, temveč se med našim branjem med seboj stikajo in prepletajo, kar je odvisno od bralčeve doživljajske zmožnosti, izobraženosti in duhovne usmerjenosti, to se pravi od notranje kulture branja. Ta naposled odloča o naši odprtosti v pomene besedila, s tem pa o zmogljivosti dojemanja pesnikovega besedila.

SUMMARY

Prešeren's »story in verse«, »Tha Baptisim on the Savica« (1836) is one of the most open works in Slovene literature, having undergone and continuing to receive a number of very different interpretations. The present study attempts to survey a few fundamentally different readings of Prešeren's epic poem and dissimilar orientations in its internal action, i.e., four essentially different views of the poem. The poem can be read as a remote »medieval story«; as a topical »contemporary story« with the poet's personal confession and ideological problems of his time; or one can see in it a »contemporary story«, from which our modern-day problems are emerging; last, but not least, one can uncover in the poem a »linguistic story«, that includes the poet's linguistic philosophy and strategy. Naturally, these readings are not mutually exclusive, but can be effectively combined, which depends on the culture of our reading.

Slavistična revija (<https://srl.si>) je ponujena pod licenco
[Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2006_3_2.pdf | DOST. 23/08/25 4.10